

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕЗАКОННОЇ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ILLEGAL ORGAN TRANSPLANTATION: CRIMINOLOGICAL ASPECT

Почтовий М.М., д.ю.н., старший дослідник,
заступник директора з освітньої діяльності

*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку незаконної трансплантації органів з кримінологічної точки зору. Проаналізовано масштаби цього явища, його соціальні та економічні передумови, а також основні механізми функціонування чорного ринку органів. Незаконна трансплантація органів – це не просто злочин, а складна кримінальна індустрія, що процвітає на безвиході та відчаї. Наведені статистичні дані свідчать про зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 Кримінального кодексу України, що вказує на актуальність проблеми для нашої держави. Визначено ключові фактори, що сприяють поширенню незаконної трансплантації, серед яких корупція, цифрові технології, соціальна нерівність та високий попит на донорські органи. Окрему увагу приділено механізмам запобігання та протидії цьому виду злочинності, зокрема вдосконаленню законодавства, міжнародній співпраці та підвищенню обізнаності населення. Розглянуто роль правоохоронних органів та медичних установ у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконною трансплантацією органів. Визначено основні виклики, пов'язані із цифровізацією кримінальних схем та залученням корумпованих медичних працівників. Запропоновано комплексні заходи щодо посилення контролю за медичною сферою та створення ефективних механізмів моніторингу трансплантаційних процедур. Боротьба з корупцією в медичних закладах та підвищення прозорості трансплантаційних програм є необхідними заходами для припинення незаконної діяльності. Вирішення проблеми соціально-економічної нерівності, забезпечення доступу до якісної медичної допомоги та створення гідних умов життя – це довгострокові заходи профілактики, спрямовані на зменшення вразливості людей перед злочинними пропозиціями. Лише комплексний підхід, що об'єднує зусилля правоохоронних органів, медичної спільноти, міжнародних організацій та громадськості, дасть змогу ефективно протистояти цьому небезпечному виду злочинності та захистити життя людей. У підсумку наголошено на необхідності усунення соціально-економічних передумов цього явища для його ефективного попередження.

Ключові слова: трансплантація, незаконна трансплантація органів, кримінологія, чорний ринок, фактори злочинності, корупція, міжнародна співпраця, запобігання.

The article examines current trends in the development of illegal organ transplantation from a criminological perspective. The author analyzes the scale of this phenomenon, its social and economic preconditions, as well as the main mechanisms of the black market for organs. Illegal organ transplantation is not just a crime, but a complex criminal industry that thrives on hopelessness and despair. The statistical data presented here indicate an increase in the number of criminal offenses under Article 143 of the Criminal Code of Ukraine, which indicates the relevance of the problem for our country. The author identifies the key factors contributing to the spread of illegal transplantation, including corruption, digital technologies, social inequality and high demand for donor organs. Particular attention is paid to the mechanisms for preventing and combating this type of crime, including improving legislation, international cooperation and raising public awareness.

The author examines the role of law enforcement agencies and medical institutions in detecting and investigating criminal offenses related to illegal organ transplantation. The main challenges associated with the digitalization of criminal schemes and the involvement of corrupt medical professionals are identified. Comprehensive measures to strengthen control over the medical sector and create effective mechanisms for monitoring transplantation procedures are proposed. Fighting corruption in medical institutions and increasing the transparency of transplant programs are necessary measures to stop illegal activities. Addressing socio-economic inequality, ensuring access to quality medical care and creating decent living conditions are long-term prevention measures aimed at reducing people's vulnerability to criminal offers. Only an integrated approach that combines the efforts of law enforcement agencies, the medical community, international organizations and the public will effectively counter this dangerous type of crime and protect people's lives. In conclusion, the author emphasizes the need to eliminate the socio-economic preconditions of this phenomenon for its effective prevention.

Key words: transplantation, illegal organ transplantation, criminology, black market, crime factors, corruption, international cooperation, prevention.

Постановка проблеми. Незаконна трансплантація органів залишається одним із найбільш латентних і небезпечних видів кримінальних правопорушень у сучасному світі. Вона тісно пов'язана з організованою злочинністю, торгівлею людьми та корупцією у сфері медицини. Глобалізація, розвиток трансплантології та зростаючий попит на донорські органи сприяють поширенню цього явища.

В Україні проблема незаконної трансплантації органів загострюється через складну соціально-економічну ситуацію, що робить вразливі верстви населення потенційними жертвами торговців органами. Водночас відсутність ефективного контролю та механізмів відстеження походження донорських органів створює умови для розвитку тіньового ринку трансплантації. Значну загрозу становить транснаціональний характер цього кримінального правопорушення, адже незаконні операції часто проводяться за кордоном, а їх організатори використовують розгалужені міжнародні мережі. Використання цифрових технологій, зокрема даркнету та криптовалют, значно ускладнює виявлення та припинення незаконних схем.

Окрім цього, недостатня кримінологічна розробленість проблеми призводить до відсутності ефективних стратегій запобігання таким правопорушенням. Сучасні тенденції вказують на зростання попиту на нелегальні трансплантації через старіння населення та зростання кількості пацієнтів із хронічними захворюваннями. У зв'язку з цим зростає потреба у вдосконаленні системи міжнародного співробітництва та створенні єдиної бази донорів для попередження зловживань. Запровадження біометричних технологій та блокчейн-рішень може сприяти прозорості процесів трансплантації та унеможливити використання незаконних органів.

Важливим напрямом є підвищення кваліфікації правоохоронців і медичних працівників для своєчасного виявлення підозрілих випадків. Водночас необхідно посилювати кримінальну відповідальність за організацію незаконної трансплантації органів та посередництво в таких схемах. Таким чином, дослідження сучасних тенденцій розвитку незаконної трансплантації органів вимагає

комплексного кримінологічного підходу, що включає як превентивні заходи, так і вдосконалення механізмів розслідування та протидії.

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження вказують на зростання масштабів незаконної трансплантації органів через глобалізацію протиправних мереж та розвиток цифрових технологій. Особлива увага приділяється механізмам функціонування чорного ринку органів, шляхам вербування жертв та ролі корупційних схем у цій сфері. Науковці також аналізують вплив економічних, соціальних та правових факторів на поширення цього явища, наголошуючи на необхідності комплексного підходу до його протидії. Дослідження підтверджують, що найефективнішими методами боротьби є посилення міжнародного співробітництва, вдосконалення законодавства та впровадження технологій моніторингу.

Серед науковців, які вивчали проблему незаконної трансплантації органів, варто відзначити таких авторів, як Василенко В.І., Гринчак С.В., Гришук В.К., Ковальчук Л.Г., Лісіцина Ю.О., Мислива О.О., Омельченко О.П., Панов М.М., Чеботарьова Г.В., Шульга А.М., Ю.О. Ткач, та інші.

Метою написання статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку незаконної трансплантації органів та визначення кримінологічних механізмів її запобігання, протидії й попередження.

Виклад основного матеріалу. Вивчення сучасних тенденцій розвитку незаконної трансплантації органів є важливим для розробки ефективних заходів запобігання та протидії. Особливу увагу слід приділити кримінологічним аспектам цього явища, включаючи механізми його поширення, фактори, що сприяють його існуванню, та можливі стратегії попередження. Комплексний підхід, що включає удосконалення законодавства, посилення міжнародної співпраці та підвищення рівня обізнаності населення, є ключовим у боротьбі з цією загрозою [1, с. 66].

Так, як незаконна трансплантація органів є однією з найбільш небезпечних форм транснаціональної злочинності, що має значні соціальні, етичні та правові наслідки. В Україні ця проблема набуває особливого значення, оскільки наша країна є частиною світового ринку трансплантаційних органів. Аналіз офіційної статистики щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 Кримінального кодексу України (далі – КК України), дозволяє оцінити масштаби цього явища та його динаміку.

Для розуміння рівня незаконної трансплантації в Україні було проаналізовано кількість облікованих кримінальних правопорушень за період 2020–2024 років, зокрема за ст. 143 КК України, у співвідношенні до загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених Розділом II КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» (табл. 1) [2].

Таблиця 1
Кількість кримінальних правопорушень передбачених розділом II КК України та ст. 143 КК України

Показник	Роки				
	2020	2021	2022	2023	2024
Всього облікованих кримінальних правопорушень передбачених розділом II КК України	37328	33657	43199	63766	80054
Всього облікованих кримінальних правопорушень передбачених ст. 143 КК України	1	4	4	3	27

Аналіз статистичних даних щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 143 КК України, дозволяє оці-

нити тенденції у цій сфері за останні п'ять років. Виявлені закономірності дають підстави для висновків про зміни в рівні злочинності, ефективності правоохоронної діяльності та можливий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на ситуацію [3].

Так, у 2020 році було зареєстровано лише 1 випадок правопорушення за ст. 143 КК України, що становило всього 0,0027% від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Це свідчить про недостатній рівень їх виявлення правоохоронними органами [3].

У 2021 році кількість зареєстрованих випадків зросла до 4, що склало 0,0119% від загальної кількості відповідних кримінальних правопорушень [3]. Хоча це зростання було незначним у числовому вираженні, воно могло свідчити про посилення уваги правоохоронних органів до цієї проблеми та реальне збільшення випадків незаконної трансплантації.

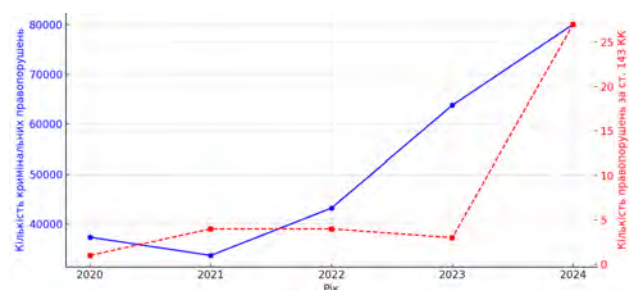
При цьому у 2022 році показник залишився на рівні 4 випадків, що становило 0,0093% від загальної кількості кримінальних правопорушень за Розділом II КК України [2]. Це може свідчити про стабільну ситуацію без значних змін у масштабах цього явища.

Водночас 2023 рік демонструє зниження до 3 випадків (0,0047% від загальної кількості) [3]. Це могло бути наслідком зміни підходів до обліку таких діянь та труднощів у їх виявленні.

Різка зміна криміногенної ситуації сталася у 2024 році, коли кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 143 КК України зросла до 27 випадків, що становило 0,0337% від загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи [3]. Таке підвищення майже у 9 разів порівняно з попереднім роком викликає занепокоєння та потребує детального аналізу його причин.

Вбачається, що військовий конфлікт та пов'язані з ним гуманітарні наслідки могли сприяти збільшенню випадків незаконного вилучення органів у загиблих або зниклих безвісти осіб. При цьому економічні труднощі та соціальна нерівність можуть спонукати вразливі верстви населення до участі в незаконних схемах донорства. З іншого боку, покращення методів виявлення та реєстрації таких кримінальних правопорушень правоохоронними органами могло призвести до збільшення офіційно зафіксованих випадків у 2024 році.

Таблиця 2
Динаміка кримінальних правопорушень за ст. 143 КК України у відсотковому співвідношенні до загальної кількості кримінальних правопорушень за Розділом II КК України

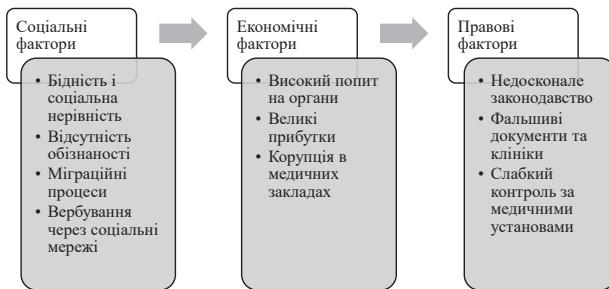

Із динаміки прослідковується, що незаконна трансплантація органів є серйозною проблемою, яка поширюється через низку факторів (табл. 3). Саме останні завжди пов'язані з умовами. Співвідношення між факторами та умовами є відносним. Це означає, що в різних ситуаціях одне й те саме явище може відігравати як роль фактора, так і бути його наслідком. У кримінології широко використовується поняття «фактор», під яким розуміють рушійну силу певного процесу, що впливає на його розвиток,

визначає його характер або окремі риси. Іншими словами, у цьому контексті можна виділити одну або кілька ознак, які виступають спільним знаменником, маючи схожу природу походження та характер впливу [4].

Іншими словами, фактор може одночасно включати і причину, і умову, а також явища, що пов'язані між собою певними функціональними зв'язками. Його можна розглядати як властивість соціальних процесів і явищ, які у взаємодії впливають на розвиток та зміну кримінологічної ситуації, виступаючи її рушійною силою.

Таблиця 3
Факторами, що сприяють незаконній трансплантації органів

На основі узагальнення факторів, що сприяють незаконній трансплантації органів можна стверджувати, що однією з головних причин цього явища є високий попит на донорські органи, адже офіційна медицина не завжди може забезпечити всіх пацієнтів необхідними трансплантаціями. Люди, які потребують пересадки, готові платити великі гроші, що створює сприятливі умови для розвитку чорного ринку. Водночас бідність і соціальна нерівність змушують багатьох людей погоджуватися на незаконний продаж власних органів, ризикуючи своїм життям і здоров'ям [5, с. 24].

Корупція в медичних закладах та серед правоохоронців також відіграє важливу роль у функціонуванні тіньового ринку трансплантації. Деякі лікарі свідомо беруть участь у протиправних схемах або ж «закривають очі» на порушення. Крім того, відсутність міжнародної координації між правоохоронними структурами дозволяє правопорушникам використовувати «сірі зони», де подібна діяльність залишається безкарною [6, с. 90].

Слід наголосити, що незаконна трансплантація органів є однією з найнебезпечніших форм організованої злочинності, що базується на маніпуляціях, обмані та насильстві. Основним завданням таких осіб є вербування донорів або жертв, які погоджуються або змушені віддати свої органи. Для цього використовуються різноманітні методи, серед яких особливо роль відіграють соціальні мережі, фальшиві медичні установи та насильницьке вилучення органів.

Одним із найбільш поширених методів вербування є використання соціальних мереж і онлайн-платформ. Злочинні групи створюють фальшиві оголошення, у яких обіцяють високу фінансову винагороду за донорство органів. Часто жертвами стають люди, які перебувають у складних життєвих обставинах і готові ризикнути заради грошей. Вербувальники спілкуються з ними, створюючи ілюзію безпечної та легальної угоди, після чого заманюють їх у пастку.

Ще одним способом є так звані фальшиві медичні дослідження [7]. Особи, які вчиняють кримінальні правопорушення можуть відкривати нелегальні клініки або навіть проводити псевдонаукові експерименти, де людям пропонують безкоштовне обстеження чи лікування. Під час таких «досліджень» у жертв можуть брати аналізи, щоб визначити їхню сумісність для трансплантації, а потім використовувати цю інформацію для незаконного вилучення органів.

Окрім того, існують випадки, коли людина сама звертається до нелегальних організаторів через скрутне фінансове становище. Вона підписує неофіційні документи, які не мають юридичної сили, та погоджується на небезпечну операцію. Проте після вилучення органу правопорушники можуть не виплатити обіцяні гроші, а жертва залишається без правового захисту та медичної допомоги [8, с. 246].

Особливо жорстокою є практика викрадення людей з подальшою примусовою експлантацією органів. Жертвами таких правопорушень найчастіше стають бездомні, мігранти або люди, які подорожують поодинокі. Викрадених осіб утримують у закритих приміщеннях, а після операції залишають без належного лікування, що призводить до їхньої смерті або важких ускладнень.

Деякі злочинні угруповання співпрацюють із корумпованими лікарями та працівниками медичних закладів. Вони отримують доступ до баз даних пацієнтів, яких можна обманом або примусом використати як донорів. У деяких випадках незаконні операції проводяться у звичайних лікарнях, що ускладнює виявлення таких осіб. Як наслідок до ключових тенденцій розвитку цього виду злочинності можна віднести:

1. Глобалізація чорного ринку органів – основними центрами незаконної трансплантації залишаються країни з високим рівнем корупції та слабкою системою правозастосування.

2. Збільшення кількості жертв – особливо серед бідних верств населення, мігрантів, осіб без громадянства та жертв торгівлі людьми.

3. Використання цифрових технологій – угоди щодо купівлі-продажу органів часто укладаються через даркнет або спеціалізовані закриті платформи.

4. Залучення медичних фахівців – деякі лікарі та працівники медичних закладів стають учасниками протиправних схем, надаючи нелегальні послуги.

5. Корупція у державних структурах – сприяє фальсифікації медичних документів, приховуванню протиправної діяльності та уникненню відповідальності.

Із вище сформованої тенденції можна стверджувати, що зростання масштабів незаконної трансплантації органів, посилення цифровізації кримінальних схем та залучення корумпованих медичних працівників вимагають негайних превентивних заходів. Оскільки основними жертвами цього кримінального правопорушення стають соціально вразливі групи, важливо не лише боротися з наслідками, а й усувати передумови виникнення. Саме тому запобігання та попередження повинні базуватися на посиленні контролю за медичною сферою, покращенні законодавства, міжнародному співробітництві та підвищенні обізнаності населення.

Висновки. Незаконна трансплантація органів є одним із найнебезпечніших видів організованої злочинності, що має глобальний характер та потребує комплексного підходу до боротьби. Аналіз статистичних даних за останні роки свідчить про зростання кількості випадків таких правопорушень, що може бути пов'язано як із покращенням виявлення кримінальних правопорушень, так і з впливом соціально-економічних факторів. Основними причинами цього явища є високий попит на донорські органи, соціальна нерівність, корупція у медичній сфері та використання цифрових технологій для здійснення злочинної діяльності. Виявлені тенденції вказують на необхідність посилення кримінологічного аналізу цього явища, особливо в контексті його транснаціонального характеру.

Для ефективного запобігання незаконній трансплантації органів необхідно удосконалити національне та міжнародне законодавство, посилити контроль за медичними установами та трансплантаційними процедурами. Важливо забезпечити ефективний механізм моніторингу та обміну інформацією між країнами для боротьби з кри-

мінальними угрупованнями, що займаються незаконною трансплантацією. Крім того, необхідно впроваджувати освітні програми для підвищення рівня обізнаності населення щодо ризиків участі в нелегальних схемах донорства. Важливим аспектом є також підтримка соціально

вразливих груп, які найчастіше стають жертвами подібних кримінальних правопорушень. Отже, лише комплексний підхід, що включає правові, соціальні та економічні заходи, може забезпечити ефективну протидію незаконній трансплантації органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міщук І. В. Проблеми розвитку трансплантології органів і тканин людини та законодавчі шляхи їх подолання. *Право і суспільство: Цивілістика*. 2015. № 6–2. С. 65–70.
2. *Відомості Верховної Ради України*: Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III. Редакція від 13.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Офіційний сайт Офісу Генерального Прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 424 с.
5. Булеца С. Б., Менджул М. В. Аналіз перспективи впровадження евтаназії в Україні з врахуванням досвіду окремих Європейських держав. *Медичне право України: історичні аспекти, новітні тенденції та перспективи розвитку*. Збірник статей наукових читань, присвячених пам'яті Гладуна Зіновія Степановича. Упоряд. д.ю.н., проф. І.Я. Сенюта, к.ю.н., доц. Х.Я. Терешко. Львів. Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2022. С.25-28.
6. Мусієнко А. В. Боротьба зі злочинами у сфері трансплантації органів та тканин людини. *Вісник прокуратури*. 2007. № 8. С. 89–91.
7. Рак С. Стандарти у сфері охорони здоров'я та кримінальна відповідальність медичних працівників: шляхи кореляції. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 9. С. 191–195.
8. Леган І.М. Особливості правових відносин у сфері міжнародного співробітництва протидії контрабанди мігрантів та торгівлі людьми. *Нове українське право*. 2021. № 3. С. 243–248.